

VORE OLDE FORÆLDRES LAND

EFTER DERES EGNE BILLEDER

GAMMEL
NORSK KULTUR
I TEKST OG BILLEDER

UTGIT AV

NORSK FOLKEMUSEUM

FORLAGT AV NORSK FOLKEMUSEUM
KRISTIANIA 1910

VORE OLDE-FORÆLDRES LAND

EFTER DERES EGNE BILLEDER

64 PLANCHER OG 8 KOLORERENDE PROSPEKTER

INDLEDNING AV C. W. SCHNITLER

KIRSTE & SIEBERTH, BOK- OG KUNSTTRYKKERI
KRISTIANIA 1910

Naar Norsk folkemuseum har turdet gaa i gang med den økonomisk set ikke ganske lette opgave at utgi et verk som foranstaaende, skyldes det den heldige omstændighet, at amtmanden i Akershus og politimesteren i Aker med velvillig imøtekommenhet har tillatt avholdelsen av et industrilotteri. Dettes plan omfatter nemlig et bestemt antal ekstragevinster. De betydelige midler, som var forutsat at ville medgaa til disse, og som i vort land sjelden vil staa til et museums forføining, fandt styrelsen da at burde benytte som økonomisk grundlag for utgivelsen av et større kulturhistorisk billedverk. Styrelsen hadde hertil dobbelt grund. Lotteriet blev foruten at være en uundværlig økonomisk støtte for museet paa denne maate tillike et virksomt middel i arbeidet for en av museets hovedopgaver: til vort folk at bringe kundskap om fortidens liv og utvikling i Norge. Samtidig trodde man, at en litterær gevinst som nærværende, vilde være vinderne kjærkommen.

Disse ord har ledsaget de tidligere bind av »Gammel norsk Kultur« og maa ogsaa gjentages her, idet myndigheternes tilladelse til avholdelse av et lotteri atter har sat museet istand til at utgi et bind av denne serie.

Av forskjellige grunde har der desværre været knap tid til utgivelse av nærværende arbeide. Jeg skylder derfor at fremføre en varm tak saavel til de offentlige samlinger og de mange private personer, som har indsendt billeder, og hvis navne vil sees i indholdsfortegnelsen, som til hr. universitetsbibliotekar Hj. Pettersen, som har hjulpet mig med stoffets indsamling og ordning, og hr. universitetsstipendiat C. W. Schnitler, som har skrevet indledningen, fordi de ved at tilsidesætte andre arbeider har gjort det mulig at faa verket færdig.

Bindet er tegnet av frk. Marie Haslund efter en silhouetgruppe av den i sin tid her i landet vel kjendte silhouetklipper Franz L. Schmitz. Klicheerne er utført av Kristiania kemigrafiske anstalt og Wilh. Scheel & Co. og trykningen av Kirste & Sieberth's bok- og kunsttrykkeri. Alle har med interesse og dygtighet bidraget til at gi boken det utstyr, hvori den nu foreligger.

Norsk folkemuseum, Bygdø den 12. november 1910.

HANS AALL.

BILLEDFORTEGNELSE

(Originalerne og deres eiere)

Over indledningen:

„Udsigt ved Stor-Elven i Ringerike nedenfor Hønerfossen“. Kobberstik av E. Pauelsen. *Univ.-Bibl.

Under indledningen:

„Gjestgiver-Stedet Alvestrømmen, 2 Mil nord for Bergen“. Usignert akvarel av J. F. L. Dreier (99 × 73 mm.). *Prof. dr. Johan Nicolaysen.

1. „Svine Sund. Grændse-Skillet imellem Norge og Sverrige“. Usignert akvarel av J. F. L. Dreier. (247 × 150 mm.) *Postmester O. E. Møller.
2. Rød herregaard ved Fredrikshald. Efter C. A. Lorentzens maleri, stukket av J. J. G. Haas. *Univ.-Bibl.
3. Fredrikshald med Fredriksten festning. Usignert akvarel av J. F. L. Dreier. (243 × 147 mm.). *Postmester O. E. Møller.
4. Tistedalsfossen. Efter egen tegning stukket av H. A. Grosch. *Univ.-Bibl.
5. Tistedalen. Efter E. Pauelsens maleri stukket av H. A. Grosch. *Univ.-Bibl.
6. Sarpsfossen. Efter C. A. Lorentzens maleri stukket av J. J. G. Haas. *Univ.-Bibl.
7. Moss. Efter C. A. Lorentzens maleri stukket av J. J. G. Haas. *Univ.-Bibl.
8. Drøbak. Kobberstik efter tegning av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
9. Kristiania fra Wackenitz's bakke. Av en usignert akvarel av H. A. Grosch. (485 × 300 mm.). *Ekspeditionschef A. Collett.
10. Kristiania, fra øst. Usignert akvarel av H. A. Grosch. (380 × 295 mm.). *Ekspeditionschef A. Collett.
11. Utsigt fra Ekeberg over Kristianiafjorden. Kobberstik efter tegning av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
12. Ljan herregaard ved Kristiania. Efter C. A. Lorentzens maleri stukket av J. J. G. Haas. *Univ.-Bibl.
13. Henningslyst (Hesselbergløkken) paa Bygdø. Efter C. A. Lorentzens maleri stukket av J. J. G. Haas. *Univ.-Bibl.
14. Snarøen gaard ved Kristiania. Akvarel av Catherine Hermine Kølle. (280 × 168 mm.). *Norsk folkemuseum.
15. Ravnsborg, Asker. Efter C. A. Lorentzens maleri stukket av J. J. G. Haas. *Univ.-Bibl.
16. Bærums jernverk. Efter maleri av C. A. Lorentzen stukket av H. A. Grosch. *Kobberstiksamlingen.
17. Frons prestegaard, Gudbrandsdalen. Kobberstik efter tegning av G. Arentz. *Univ.-Bibl.
18. Ringebo, Gudbrandsdalen. Kobberstik efter tegning av G. Arentz. *Univ.-Bibl.
19. Randsfjorden. Efter V. M. Carpelans tegning stukket av J. Flintoe. *Univ.-Bibl.
20. Vestre Slidre, Valdres. Efter egen tegning stukket av V. M. Carpelan. *Univ.-Bibl.
21. Nordre Aurdal, Valdres. Efter V. M. Carpelans tegning stukket av J. Flintoe. *Univ.-Bibl.
22. Hofsfossen, Ringerike. Efter egen tegning stukket av E. Pauelsen. 1789. *Univ.-Bibl.
23. Hønefossen. Efter C. A. Lorentzens maleri stukket av J. J. G. Haas. *Univ.-Bibl.
24. Krokkleven, Ringerike. Efter C. F. Vogts tegning stukket av V. M. Carpelan. *Univ.-Bibl.
25. Kongsberg. Akvarel av J. Aschehoug. (50 × 37 cm.). *Universitetsbiblioteket, Kjøbenhavn.
26. Drammen. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.Bibl.
27. Holmestrand. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
28. Aasgaardstrand. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
29. Tønsberg. Gouache av L. Hofman. 1770. (370 × 192 mm.) *Grosserer S. Isaachsen.
30. Larvik. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
31. Langestrand, Larvik. Fotografi efter maleri paa Tranekjær slot, Langeland. *Adjunkt A. Aagaard.
32. Helgeroen ved Langesundsfjorden. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
33. Fredriksværn. Usignert akvarel. (51 × 23 cm.) *Faktor O. I. Iversen.
34. Kragerø. Akvarel av Dunker. (605 × 450 mm.) *Konsul Jacob Schram.
35. Brevik. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
36. Porsgrund. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
37. Skien. Kobberstik efter tegning av W. Fearnside. *Norsk folkemuseum.
38. Bolkesjø, Telemarken. Efter egen tegning stukket av V. M. Carpelan. Figurer av J. Flintoe. *Univ.-Bibl.
39. Gausta, Telemarken. Efter egen tegning stukket av V. M. Carpelan. *Univ.-Bibl.
40. Rjukan med Maristien. Efter egen tegning stukket av V. M. Carpelan. *Univ.-Bibl.
41. Grovegjuvet, Seljord. Efter egen tegning stukket av V. M. Carpelan. *Univ.-Bibl.

42. Kløving i Telemarken. Kobberstik av V. M. Carpelan. *Univ.-Bibl.
43. Brekke ved Langesund. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
44. Fyriegg sæter, Gousta. Efter egen tegning stukket av V. M. Carpelan. *Univ.-Bibl.
45. Østerrisør, fra Badskierholmen. Akvarel. 1817. (438 × 280 mm.) *A. F. Finne.
46. Arendal. Akvarel av Jean Neuwert (?). (525 × 392 mm.) *Arendals museum.
47. Fra Næs verk. Maleri. *Frøknerne Aall.
48. Grimstad. Akvarel av skibskaptein Christian Helmer. 1808. (362 × 216 mm.) *O.r.sagfører J. Ph. Holst.
49. Lillesand. Maleri. *Skibsreder Birkenes. Fotografi indsendt av apotheker C. A. D. Juell.
50. Landvik, Nedenes. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
51. Tveid, Lister og Mandals amt. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
52. Kristiansand. Gouache av J. N. Eckleff. 1809. (150 × 97 mm.). *Overassistent Johs. Loft, Kjøbenhavn.
53. Egersund. Av „Egersunds dramatiske Selskab"s teaterteppe, malet av Dischington. *Fotografi indsendt av amtsdyrlæge J. Kjoss-Hansen.
54. Ny Hellesund. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
55. Stavanger. Kobberstik av J. J. G. Haas. *Univ.-Bibl.
56. Valestrand, Søndre Bergenhus amt. Akvarel av Wenche J. Irgens. (343 × 251 mm.) *Univ.-Bibl.
57. Fjøsanger ved Bergen. Akvarel av J. F. L. Dreier. 1828. *Univ.-Bibl.
58. Gaarden Natland med utsigt over Hop og Noraasvand, ved Bergen. Akvarel av J. F. L. Dreier. 1806. (426 × 332 mm.) *Fru Hildur Børs Pettersen.
59. Bergen fra søsiden. Akvarel av J. F. L. Dreier. 1822. (618 × 391 mm.) *Norsk folkemuseum.
60. Utsigten ved Aarstad over Bergen. Akvarel av J. F. L. Dreier. 1821. (598 × 394 mm.) *Norsk folkemuseum.
61. Utsigt over torvet samt Kontoret i Bergen. Akvarel af J. F. L. Dreier. 1816. (780 × 486 mm.) *Bergens museum.
62. Gaard i Aurland, Nordre Bergenhus amt. Efter tegning av Th. Fearnley stukket av V. M. Carpelan. *Univ.-Bibl.
63. Gravhaug med bautasten. Efter egen tegning stukket av V. M. Carpelan. *Univ.-Bibl.
64. Romsdalshorn. Akvarel av J. F. L. Dreyer. *Univ.-Bibl.
65. Molde. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
66. Kristiansund. Efter egen tegning stukket av J. W. Edy. *Univ.-Bibl.
67. Trangfossen, Søndre Trondhjem amt. Akvarel av J. F. L. Dreyer. *Univ.-Bibl.
68. Stiklestad. Kobberstik av Elias Meyer. *Univ.-Bibl.
69. Lille Lerfos. Kobberstik av J. J. G. Haas. *Univ.-Bibl.
70. Østraat. Usignert akvarel. *Foged Chr. Schønheyder. Nr. 70—77: Fotografier indsendt fra Trondhjems historiske forening ved stiftsarkivar Kr. Koren.
71. Rissens kirke og Reins kloster, Søndre Trondhjems amt. Akvarel av B. T. Aas. (280 × 141 mm.). *Trondhjems hist. forening.
72. Prospekt av gaarden Lade ved Trondhjem. Akvarel av J. F. Rosenvinge, 1819. *Fru Aurora Rode, f. Rosenvinge.
73. Nedre Rotvold ved Trondhjem. Akvarel av J. F. Rosenvinge. *Fru Aurora Rode, f. Rosenvinge.
74. Frosten prestegaard, Nordre Trondhjems amt. Akvarel av J. F. Rosenvinge. *Fru Aurora Rode, f. Rosenvinge.
75. Munkegaten i Trondhjem, set fra torvets nordside. Akvarel av Christence Henriette Geelmuyden, f. Sommerschild, 1815. *Frøken Bolette Geelmuyden.
76. Prospekt af staden Trondhjem. Optaget fra søndre side eller ved Elsæter gaard. Akvarel av Joh. Aas. *Konsul Claus Berg.
77. Prospekt af staden Trondhjem, fra Stenbjerget. Akvarel av M. F. Dalager. 1813. *Familien Due.
78. Prospekt af staden Trondhjem, optaget ved pynten av Digermulen. Akvarel av J. F. L. Dreier, Bergen 1824. (740 × 421 mm.). *Nordenfjeldske kunstindustrimuseum.
79. Bodø. Litografi. *Univ.-Bibl.
80. Tromsø i 1806. Efter skitse av L. Skancke ved O. Holmboe. *Univ.-Bibl.
81. Vardøhus festning. Akvarel. (298 × 195 mm.). *Overlæge J. Schweigaard.
82. Hammerfest. Litografi fra A. de Capell Brooke: A winter in Lapland and Sweden. 1827. *Univ.-Bibl.
83—91. Kobberstik efter tegninger av A. F. Skjöldebrand. *Univ.-Bibl.

STORELVEN, RINGERIKE

VORE OLDEFORÆLDRES NORGE

Det som man er vidne til ved studiet av følgende samling av norske prospekter er i virkeligheten intet mindre end opdagelsen av Norge og dets naturskjønhet. At man begynder at gjengi naturen i billeder, viser jo, at man finder den interessant og eiendommelig, — værdig til at skildres og erindres. Og dette er det, som for Norges vedkommende sker henimot aar 1800 — praktisk talt for første gang paa en maate, som har betydning for landet selv.

Landet vaakner og blir sig atter — efter hundreder av aars selvopgivelse — sit eiendommelige særpræg bevidst. Og det paa mere end én maate. Atter begynder det at være til i Europas øine, at trække opmerksomheten til sig og faa interesse for sin egen skyld, ikke bare som brøkdel av den danske stat. Det maa sterkt fremhæves dette dobbeltforhold: netop samtidig med at Norge begynder at føle sin natur og sit væsen som noget fra det herskende Danmark vidt forskjellig, som eier voksende kraft, og som trænger rummeligere utviklingsvilkaar, begynder det ogsaa at spille en stigende rolle i utlandets bevidsthet som en eiendommelig og høist tiltrækkende individualitet. Det blir derfor mere end et tilfælde, at vi — for at faa et indtryk av hvordan landet for 100 aar siden tok sig ut — blir nødt til at ty likesaa meget til billeder av fremmed som av norsk oprindelse.

Hvad var det da, som efter den lange dvale atter bragte Norge og norsk natur frem i dagen? Mange forskjellige omstændigheter virket her sammen som altid, naar et stort resultat naaes. Men bakom det hele arbeidet sterkere end alt andet to grundkræfter, — *den norske handel* og *Jean Jacques Rousseau.*

De var som aand og materie, som luft og jord. Men begge var de like nødvendige magter for Norges gjenfødelse.

Den række kjøpstadsprivilegier, som blev utstedt 1662, viser, at Norge alt længe hadde drevet adskillig handel paa utlandet. Det var naturprodukter som trælast, fisk og jern, man utførte til England, Frankrike, Holland, Danmark. Fra ca. 1750 tok denne handel en overordentlig fart. En guldstrøm skylte ind over vore kyster og kulminerte i tidsrummet 1775—1807, vor handels guldalder. Den ikke bare førte med sig svære rigdomme, men en vekselvirkning med vesterlandsk dannelse, som hos de høiere klasser avlet en materiel og social kultur, en smakens sikkerhet, en forfinet nydelsestrang, som betegner et høidepunkt i vor historie. Denne store økonomiske reisning bragte liv og rørelse i landet, satte kræfter i bevægelse til utnyttelse av landets vældige velstandskilder, som hittil hadde ligget væsentlig unyttet. Man følte kræfterne svulme, rigdommen bragte velvære og av *det* vokset som altid selvfølelsen frem. Ut av dette rike, temmelig materialistiske miliø spiret i løpet av 18de aarh.s anden halvdel en overbevisning om egen magt og evne og værdighet, en sikkerhet i væsen og optræden, som spredte sig til de forskjellige lag av folket, der jo efterhaanden alle fik smake rigdommens og den grundfæstede tilværelses goder. *Det er nationalfølelsen som vaakner.*

Denne magt, som hadde sin rot og utvikling inden landet selv, blev i aarhundredets sidste halvdel krydset av en strømning ute fra Europa, som styrket den i en overordentlig grad. Det var Rousseau — følelsen for naturen og det naturlige menneske, for alt det som ikke kulturen hadde fordærvet og svækket, — denne følelse som skulde komme til at omskape verden.

Det var de enkle, usammensatte samfundsforhold og den friske, av menneskene uberørte natur, Rousseau hævdet i skarpeste motsætning til alt det, som møtte ham i hans egen samtid. Hans forkyndelse — særlig naturevangeliet — virket forløsende paa tidsalderen. De overnervøse og av rococoens raffinement slappe sind søkte fra de parfumerte boudoirer ut i natur, som ikke var arrangeret og tiltuklet av menneskehaand, men helt frisk og oprindelig. Eller man plantet sig »engelske haver«, som — betegnende nok for det teatergale aarhundrede — skulde *forestille* fri natur. Det var Schweiz's, sit eget fødelands, natur, Rousseau hadde git anvisning paa og henlagt sine glødende skildringer til. Snart blev i næsten likesaa høi grad Europas opmerksomhet rettet mot det vilde og taakete skotske høiland gjennem de Ossianske digte, som ved siden av Rousseaus skrifter henrykket sindene. Indtil nu hadde naturfølelse — forsaavidt som den overhodet hadde eksistert — været ensbetydende med kjærlighet til det milde, yndige, frugtbare. Denne ensidige tilbøielighet, som i virkeligheten indebærer mangel paa sand naturglæde, men desto mere av økonomisk nyttefølelse, slog altsaa nu over i sin motsætning. Sværmeriet vaaknet for den dystre, storslagne og »unyttige« natur, og i linje med Schweiz og Skotland kom mot aarhundredets slutning endelig ogsaa turen til det fjerne, steile og gjennem aarhundreder glemte Norge. Norsk natur, norske forhold og det norske folk var som skapt til at trækkes ind i denne vældige bevægelse. Norge kom til at staa for det utlevede Europa som et land, der hvilte i uberørt skjønhet, befolket av uskyldige, ædle, friske og kraftfulde naturmennesker — som et slags Arkadien, forholdsvis ubesmittet av den formastelige kultur og frit for rococoens forfuskede natur, som man nu væmmedes ved. I en frisk og storslagen natur og under enkle bondeforhold som Norges kunde »*le siècle absolument corrompu*« atter vinde sundhet, frihet, kraft — den »lyksalighet« tidsalderen længtet mot. — *Det er naturromantikken som varsles.*

Den rent økonomiske forbindelse, hvori Vest-Europa hittil hadde staat med Norge, blev altsaa nu i høi grad styrket ved en parallelt løpende av mere ideal art. Landet var traadt ind i Europas bevidsthet som et særpræget og høist interessant væsen. Det fik direkte uttryk deri, at fremmede reisende én efter én begyndte at besøke landet — byerne, kysterne og litt av fjeldene — for med egne øine at skue det idealland, som den fordærvelige europæiske syke, kulturen, i saa ringe grad hadde evnet at besmitte, og som deres drømme hadde svøpt i slik sværmerisk glans. Baade engelske, franske og tyske reisende har efterlatt sine indtryk fra Norge i de sidste aar av 18de og de første aar av 19de aarhundrede saavel i bindsterke beskrivelser (f. eks. *Latocnaye's* og *Wollstonecraft's, Hausmann's* og *v. Buch's*) som i billeder.

Det er forøvrig i denne forbindelse interessant at lægge merke til, at dengang følelsen for naturen i al dens oprindelighet blusset op med vældig kraft for

første gang — i renaissancens dage, da den fremfor alt fik en mægtig tolk i det nederlandske landskapsmaleri — ogsaa dengang ser vi Norges natur tiltrække sig verdens opmerksomhet. I 17de aarhundrede forekommer der nemlig ikke mindre end tre hollandske landskapsmalere, som alle besøkte Norge og har efterlatt sig billeder. Først og fremst den store *Allaert Everdingen*, som mellem 1640 og 1645 sandsynligvis bereiste sydkysten av Smaalenene eller Baahuslen, marinemaleren *W. v. d. Velde* d. y., hvis tegninger av Bergenhus 1665 er bevaret, og *Jac. Coning*, som ca. 1700 med den danske konges understøttelse opholdt sig i landet i flere aar for at male landskaper og har efterlatt en række prospekter av Kristiania og Smaalensbyerne og deres omegn.

Det er let at forstaa, at denne i 18. aarhundredes slutning nyvakte interesse for Norge maatte bidra til at rette den nationale ryg i endnu høiere grad end den stigende velstand allerede hadde gjort. De to strømmer virket sammen. Man fik ute fra den store verden likesom bekræftelse paa, at landet trods sin bortgjemte beliggenhet og sin provinstilværelse allikevel var noget værd. Man følte sig stolte av at være sønner og indehavere av et slikt land. Og saa begyndte man for endmere at befæste denne følelse at trække frem igjen minderne om de tider, da Norge eide magt og vælde og betød noget i Europa — sagatiden. Og i kraft av denne uvante følelse av at være i besiddelse av noget, som vakte verdens beundring og samtidig av en glimrende oldtidshistorie, utviklet der sig en troskyldig og noget brautende stolthet over dette herlige land og dets ædle folk. Norge var »Jordens Ære«, sang Zetlitz, og Edv. Storm kaldte dets folk »Naturens ægte Børn«.

Fremfor alt faar dette sit uttryk i litteraturen — ikke alene i poesien, men i den historiske og statsretslige. Baade dansker og nordmænd skildrer begeistret Norges storslagne, ophøiede og uberørte natur, de enkle og frie samfundsforhold, den stolte og ædle bondebefolkning, som stammer i like linje fra oldtidens storætter. »Det kongelige norske videnskabernes selskap« i Trondhjem stiftes som det første forsøk paa at organisere en selvstændig videnskabelig undersøkelse av landets fortid, *Schøning* skriver sin Norges historie, utgir Snorre, foretar og beskriver sin antikvariske reise, *Suhm* utgir sine »Nordiske Fortællinger«, *Immanuel Grave* sine nationale norske fortællinger og Danmarks mest fremstaaende forfattere og lærde som *Tyge Rothe, Sneedorff, Rahbek, Abrahamson, Olufsen* uttrykker sin beundring for Norge og dets frie samfundsforhold og griper ordet for berettigelsen av de nationale krav, den norske selvfølelse efterhaanden var begyndt at reise overfor Danmark. Ved siden av denne videnskabelige norskhetsbegeistring løper den poetiske, som fremfor alt faar sit uttryk hos »Det Norske Selskab«s digtere og gjennem deres stolte og naive lovprisning av alt, som norsk er — hos nogen som Stockfleth og Edv. Storm endog paa bygdemaal. Det, som i vor forbindelse interesserer, er deres syn paa *sit lands natur* — deres glæde over alt det i den, som man før hadde fundet goldt og frastøtende.

Den berømmelige Bergensbisp *Erik Pontoppidan* er kanske den første, som gir uttryk for den tanke, at ogsaa Norges fjeld rummer en egen art av skjønhet, en tiltrækkende avveksling mellem det storladne og det milde. »Biergene . . . siunes mig at indgive Gemytterne saavel behagelige som høye og muntre Tanker, i det mindste om vi ville lade det komme an paa Poeternes Sigelse«, siger han i sin »Norges naturlige Historie« alt 1752. Særlig er det vel Bergens stifts natur han har hat i sinde. Men den egentlige grundlægger av norsk naturfølelse er *Tullin*. I 1758 hadde han i »Maidagen« med stor egthet uttrykt sin kulturtrætte længsel bort fra bylivets unatur ut mot landlivets frihet. Foreløbig var det væsentlig det gammeldagse, mildt idylliske, som begeistret ham. Han valgte den blide natur ved Lysakerbugten til emne for sit naturmaleri, men motivet var i alle fald norsk og selve fjeldet tok han med. Mere av ny og egenartet norsk naturstemning sporer vi i hans prisskrift om »Søe-farten«, hvor han kalder havet »det Sted, hvor Lyst med Gysen sig forener«, hvor »Aanders Aand ved Tidens Fødsel svæved og efterlod sig Spor af majestætisk Skræk«.

Denne spire var det, »Det Norske Selskab«s digtere utviklet videre til dypere og mere særpræget norskhet i naturskildringen. Efterhaanden finder vi mere storladne og effektfulde punkter av Norges natur optat til forherligelse. *Stockfleth* vilde skildre et »Sted i de danske Stater, der ved sin Yndighed eller ved sin Skræksomhed gjør sig mærkværdigt« og valgte »Sarpen« og fik anledning til at indflette baade Olav den hellige, Magnus Blinde og Harald Gille i skildringen. Til lignende historisk patriotisme fik ogsaa *P. H. Frimann* leilighet i sin »St. Synneve's Kloster paa Selløe med omliggende faste Land« og i »Hor-

neelen«, der likeledes blev besunget av *Claus Frimann,* i hvis digtning hele Nordfjords natur lever igjen. *Nordahl Brun* steg op paa Lyderhorns og paa Ulrikkens top, tok sin »nystemte Cithar i Hænde« og sang om de »værdige gamle graa Bierge«, »en Sang fra det Høie« om de vide og »fortryllende Syner«. Den stolte og friske »Normandsfølelse« lever i *Edv. Storms* gudbrandsdalske sange, hans »Ode til Jutulsbjerget« og »Sang om Jøndalen«, og med det samme sind skildrer *Anders Bull* en »Udsigt fra Egebjerg« og »Dovrefjeld«. Overhodet er det fjeldet og fossen — Dovre og Sarpen, Gausta og Rjukan — man særlig la sin elsk paa. Man saa i dem vel saa meget vældige kraft- og rædselsfænomener som skjønhetsytringer. Og man hyldet dem fremfor alt som abstrakte uttryk for nordmandens kraft. Især var det jo Dovre, som efterhvert blev symbol paa det gamle Norge i sin fjeldfaste høihet, og som saadant vedblev det at spøke langt ned i 1830-aarene, da hurra-ropene for 17de mai for rigtig at faa den festlige klang maatte eie gjenlyd fra »Dovrefjeld«.

Ogsaa hos *danske digtere* vaakner sansen for Norges dystre og storladne natur. Typisk blir det uttrykt av *O. C. Olufsen,* »Gulddaasen«s berømte forfatter, som i 1790 foretok en reise paa vestsiden av Kristianiafjorden. Han begeistres av denne i hans øine uhyre vilde og romantiske klippenatur. Landskapet har »mere Storhed og ikke en vis trættende Pyntelighed, som jeg altid har troet at finde i de danske Landskaber. Naturen har her aldrig sat for Toilettet«, siger han meget betegnende. I *dansk kunst* er det da ogsaa de første tilløp spores til at gi den vaaknende følelse for Norges natur uttryk *i billeder,* og disse tidligste matte forsøk er *Lorentzens* og *Pauelsens* farvelagte kobberstik, som vil være velkjendt i mange gamle hjem.

Disse malere foretok mellem aarene 1780 og 1790 paa kronprins Frederiks opfordring en »voyage pittoresque« til Norge for at gi en skildring av naturen og livet i det ene »tvillingrige«, som pludselig var kommet slik til ære. Det var fosser og fjeld og utsigter, herregaarder, sagbruk og jernverker, de tegnet — altid noget effektfuldt, som hadde interesse mere gjennem det valgte motiv og dets merkværdighet end gjennem den personlige kunstneriske opfatning, men som netop derfor gjør disse blade til førsterangs kulturhistoriske dokumenter. Kunstnerne var forsaavidt i overensstemmelse med sin europæiske samtids landskapskunst, hvor netop som følge av den nye naturfølelse »veduten« — landskapsportrættet med det effektfulde motiv fra fjerne og merkværdige egne (Schweiz, Skotland, Italien) — var meget yndet. Reiselysten var jo vaaknet, og da man ikke som nutildags kunde føre fotografiapparatet med sig, maatte kunsten gjøre tjeneste, saa det blev almindelig at ta en landskapsmaler med paa sine reiser. Det vrimler av »pittoreske reiser« fra denne tid. I denne bok er foruten av Lorentzens og Pauelsens gjengit billeder av to andre saadanne: *A. F. Skjöldebrands* »Voyage pittoresque au Cap Nord« (Stockholm 1801—02) og *V. M. Carpelans* »Voyage pittoresque aux Alpes Norvégiennes« (Stockholm 1821—23.) Og man vet, at Kristianias stiftamtmand E. de Thygeson foretok en sydeuropæisk reise i følge med en opvartende maler, hvis produkter tildels endnu er bevaret, likesom vor egen Dahl i 1820 fulgte prins Christian Frederik i Italien.

Hvor sløvet natursansen i virkeligheten var paa denne tid, vil fremgaa av studiet av Lorentzens og Pauelsens billeder. Hvor fulde er de ikke trods alt av stueluft og teaterarrangement! Hvad eier de overhodet av personlig følelse og levende natursans? Det var ikke gjort med én gang at rive sig ut av al den konvention og den rutinerte tilstudsning av menneskenes følelser og av naturen selv, som rococoen hadde drevet, og det lot sig ikke gjøre i ét øieblik at erhverve tilbake den oprindelighet i natursynet, som var tapt siden renaissancens dage. Mens den nye naturfølelse netop søkte den jomfrulige natur, hvor det stemningsfyldte sind kunde glemme alt og smelte hen i samfølelse med dens rikt skapende liv, — hadde rococoen efter evne søkt at sætte menneskets stempel paa den, dyrke, pleie, klippe den — indrette den som interiør — lage den om til teater. Disse gamle skemaer er det, som gaar igjen hos Lorentzen og Pauelsen. Man valgte disse norske fjeld og fosser og utsigter, fordi det var nyt og friskt, og de nervøse og verdenstrætte sind følte en egen vellyst ved at hengi sig til denne kjæmpenatur. Men naar de skulde til at gjengi den, var det dem allikevel umulig at la være at pudse den og ordne den efter rococoens og de gamle mesteres akademirecept for linjens og lysets, farvens og foredragets smak, — nøiagtig som paa en teaterscene: der maatte altid sørges for, at forgrunden var sterkt iøinespringende — i form av klipper, trær el. lign., —

og at den var holdt i sterk skygge likesom de omhyggelig indrettede sidekulisser, for at hovedmotivet i mellemgrunden ved en slags kunstig effektbelysning kunde gjøres desto mere fremtrædende. Man vil lægge merke til, hvordan dette skema regelmæssig er anvendt paa billederne baade med smak og rutine. Vi lægger merke til, hvordan der over billedet av *Ljan* er søkt lagt en egen gammelmesterlig charme med klang som fra Venedig, — det spores i hele billedets komposition og i figurgrupperne i forgrunden. Vi finder f. eks. i billederne av *Hønefossen, Henningslyst* og *Ravnsborg* trægrupper av langt mere italiensk end norsk tilsnit. Slikt utelukker selvfølgelig al dypere iagttagelse baade av naturens detaljer og av dens lys og farvespil. Det indebærer ingen virkelig samklang av natur og menneskeliv, ingen frigjørelse av sjælens stemninger. Men en fremtidsspire gjemte disse billeder nu allikevel. De aapnet nye utsigter. Da Pauelsens billeder, hvorav de fleste — f. eks. *Hofsfossen* — er langt finere og mere personlige end Lorentzens, utkom 1790, skrev nordmanden *Chr. Pram* en artikel i tidsskriftet »Minerva« om Norge og dets »politiske og moralske og physiske Skiønheder« fyldt av den mest bombastiske skryt over alt norsk. Han satte det paa høide med Schweiz, som Rousseau hadde gjort berømt, mens det hadde »været Norges Skiebne at være slet kjendt eller ukjendt af Fremmede ... Hidtil have Konstnerne kun bidraget lidet eller intet til . . . Kundskab om Norge«. Dette hadde derimot Pauelsen gjort, og Pram opfordret varmt danske og norske malere til at følge ham.

Og sit værd i den norske naturfølelses evolution har de to danske maleres billeder visselig hat. Trods sin konventionelle og utviskede form og alle sine rococosnirkler hadde de allikevel paa en maate vist retningen. Gjennem sin store utbredelse kan de ha aapnet mangt et øie. Og det er mere end et tilfælde, at Dahl, som gjennem sin magtfulde tolkning av Norges natur skulde faa slik vældig betydning for naturfølelsens vækkelse baade herhjemme og i Tyskland, for det første satte stor pris paa disse billeder, anerkjendte deres nationale værd og dernæst ogsaa fik Lorentzen selv til lærer under sit Kjøbenhavnerophold (1811—1818). Og naturromantikens første store forkynder i Norden, Oehlenschläger, bevarte for livet sterke indtryk av »de herlige Landskaber« av Pauelsen, som hang i original paa Frederiksborg slot.

Et halvt snes aar efterat disse to dansker, drevet av den nye tidsaand, hadde bereist Norge, steg to andre utlændinger iland ved Ny-Hellesund — likeledes lokket av den uberørte norske naturs rædsler og ynde. Det var den engelske kaptein *Fearnside*, som sommeren 1800 sammen med maleren *John William Edy* foretok en »pittoresk reise« østover langs kysten til Svinesund og har efterlatt hele 250 tegninger, som 1820 delvis blev utgit av *J. Boydell* i London under titel: »Picturesque Scenery of Norway.« Ogsaa disse er yderst vigtige kulturhistoriske dokumenter.

I disse billeder, der forresten gjennemgaaende staar kunstnerisk høiere end Lorentzens og Pauelsens og som egte barn av 18de aarhundredes aristokratiske kunst eier en blek og forfinet dekorativ billedvirkning, finder vi ganske det samme konventionelle og ufriske natursyn.

Her er det ogsaa bare det effektfulde Norge, vi møter, — utelukkende motiver, som er underholdende ved sin »skræksomhed«, sin idyl eller sin topografiske interesse. Det skulde nu heller ikke saa meget av norsk natur til for at imponere dem. De beskedneste aaskammer, f. eks. omkring Langesundsfjorden blir ofte i billederne dækket av sne eller av skyer, og ved Risør finder man det »not in the power of language to pourtray the horrific forms of many rocks in the vicinity of this town«. Stadig finder vi den samme komposition igjen med teaterlys og forgrunds- og sidekulisser, som er holdt i skygge. Naar der ikke er raad for at faa dunkle klipper eller trær i forgrunden, som f. eks. i sjøstykker, kaster man uten videre en bred mørk skygge over sjøen i forgrunden, forat resten kan ligge destomere klar og solbeskinnet. Paa »Utsigten fra Ekeberg« er der som sidekulisse anbragt et bladløst træ, der tar sig ut som en uforfalsket rococosnirkel. Og man finder ret som det er forgrundsgrupper av bredkronede trær, som har langt mere at gjøre med akacier og laurbær end med gran og bjerk. Overhodet er det som om man endnu ikke kunde fordøie rigtig al den dystre majestæt, som Norges natur bød, og som man uvilkaarlig længtet efter. Den maatte altid tempereres med en formildende tilsætning av idyl i form av vegetation, av sentimentale hytter mellem trægrupper, figurer i muntre og maleriske dragter for at skaffe liv, avveksling og kaste et forsonende stænk av menneskeliv over billedet. Derfor er det tydeligvis ogsaa, at man har følt sig frastøtt av Vestlandets natur. Den var dem trods

alt for utilgjængelig. Edy avbilder Kristiansund, Molde, Bergen, men ikke et eneste parti av deres omgivelser. Typisk er billedet av Molde, denne by som i vor tanke staar uløselig knyttet til den stolte, sølvskimrende tinderække, som bestraaler den, — den har for Edy og hans samtid sin interesse bare som handelsplads med sjøboder og kjøbmandshuser med nogen nette træer omkring. *Det* var Molde i det 18de aarhundredes øine.

Et eksempel som dette er guld værd. Ti denne kunst har i virkeligheten ikke øie for andet end den *civiliserte natur*. Den er selv et fuldbaaret *byprodukt*. Og aarhundredet selv var jo fremfor alt byernes aarhundrede — hele Europa over og specielt i Norge. Tidens kulturliv eksisterte saa at si ikke utenfor bygrænsen. Det er da ogsaa særlig som portrætter av norske byer ved aar 1800, at Edy's stik har sit store kulturhistoriske værd som typisk tidsprodukt.

Særlig 18de aarhundredes sidste halvdel var jo — som før nævnt — handelskulturens stortid i Norge. I kraft av skibsfart og handel med de nationale varer trælast, fisk, bergverksprodukter ser vi en hel række smaa byer i aarhundredets løp utvikle sig rundt vor kyst som et nyt kulturlag ovenpaa de byer, landet eide fra middelalderen og renaissancetiden.

Det kan i denne forbindelse lønne sig at kaste et blik paa disse byanlæg og deres utseende. Der kan opstilles tre — baade i tid og plan — forskjellige grupper av dem. Tilfælles har de væsentlig det, at næsten alle er knyttet til kysten og for den altoverveiende del (med undtagelse av Kristiania f. eks.) bygget av træ. — Først at nævne er *sagatidens byer* som *Oslo, Sarpsborg, Tønsberg, Skien, Stavanger, Bergen, Nidaros*. Alle har de sikkert været bygget efter samme plan, selv om den nu vanskelig lar sig kjende igjen i byernes brændte og ombyggede skikkelse. Men i Tyskebryggen i Bergen ligger de gammelnorske anlægs plan klar og typisk i dagen: en »strandgate« med brygger og bommer paa den ene — husrækken (egentlig indflyttede landsgaarder) med gavler til gaten paa den anden side. Paa husrækkens anden kant, parallel med strandgaten, gaar »øvregaten«. De forbindes ved smale tvergater, som altsaa opdeler husrækken i kvartaler. Rundt en slik kjærne vokste byerne efterhaanden — frit og planløst — med trange, krokete, maleriske gater mellem huser og kirker, kongsgaarder, og geistlige bygninger. — Den anden gruppe av norske byanlæg er den, som er anlagt av de oldenborgske konger, og hvis regulering endnu idag har beholdt stemplet av linjal og passer og av det absolute kongebud. Det 17de og 18de aarhundredes kongemagt beskyttet jo byerne i fælles kamp mot adelen. Christian og Frederik stampet byer frem av jorden. Fantasiløse og doktrinære blev de i hele sit anlæg — et net av ensformige gater, som skjærer hverandre i ret vinkel. Mens sagatidens byer strækker sig lange og smale langs sjøen, har disse sin største utstrækning op fra sjøen indover landet. Typiske anlæg av denne art er *Kristiania, Kristiansand* og *Fredrikstad*, mens *Fredrikshald* er noget ældre. De er forbundet med befæstninger, det gamle Fredrikstad er endog det eneste bevarede norske eksempel paa et fuldt befæstet byanlæg. — Den tredje hovedgruppe er de byer, som er vokset frem av sig selv i kraft av 17de og 18de aarhundredes vældige økonomiske utvidelse — ved mundingen av en elv, som førte trælasten fra skogbygden, og hvor der samtidig var en bekvem eksportplads, som *Drammen, Porsgrund, Brevik, Kragerø,* — i nærheten av et av de store jernverker, hvorved jern- og trælast-eksport kunde forenes, som i *Risør, Arendal, Tvedestrand* — i en bekvem fiskehavn og nærmest mulig de gode vesterlandske kunder, som *Farsund* eller *Kristiansund* — eller endelig ved bunden av en lun vik, som bød tryg havn og plads for skibsbyggeri, som *Mandal* og *Flekkefjord*. Hos denne sidste gruppe byer eller ladesteder, som er grodd vildt frem av sig selv, er der følgelig heller ingensomhelst plan at spore i anlægget. De tar sig ut som en klynge huser kastet ind i bugten eller nedover fjeldknausen eller rundt paa holmene, — tarvelige smaa skipper- og kjøbmandshuser, brygge og lange rækker av sjøboder, verfter eller reperbaner.

Rundt i alle disse smaa og store, gamle og unge kystbyer, hvor livet gjennem hele 18de aarhundrede banket som aldrig før, begyndte der i aarhundredets sidste halvdel at reise sig enkelte brede og mægtige, hvitmalte huser med det nydeligste listverk om vinduer og dører. De raget høit opover alle andre, saa byerne efterhaanden tok sig ut som patriarkalske idyller, hvor folk krøp sammen under en mægtig herres vinger. Det var de statelige patricierhuser, som hævet sig paa en solid grundmur av rigdom og kultur. Det var den store handelsepoke, som kulminerte.

Kysten rundt finder man nemlig som de energiske

og indsigtsfulde førere i det økonomiske liv en række handelsslegter, som hadde slaat sig op fra en beskeden begyndelse. Dels stammer de fra indflyttede utlændinger, dels fra norsk rot. I løpet av 1—1½ hundrede aar utviklet disse slegter et solid og sterkt materialistisk farvet miliø, hvilende paa rigdom og stadig vekselvirkning med utlandet, og de skapte en dannelsestradition, som under det sidste slegtled mot aarhundredets slutning toppet sig i et rikt og forfinet kulturliv. Som smaa konger hersket disse handelsherrer i sine byer — nogen faa i hver. De hadde slaat under sig bedriften baade i byen og dens opland og behersket skogbygderne og vasdragene langt op i fjelddistrikterne. Og de indtok en social herskerstilling endog overfor embedsstanden, der i et land saa fattig paa adel som vort ellers skulde været selvsagt ledende, om den ikke hadde savnet det støttepunkt, en regjering inden landets grænser kunde ha git. Paa den anden side var kløften mellem dette arvelige handelsaristokrati og de mindre kjøbmænd ganske uoverstigelig.

Like op til krigens tid 1807—1814 ligger da vore byer med de store patriciergaarder som toneangivende midtpunkter. I byens nærhet hadde desuten magnaterne sine landgaarder — ofte omgit av store engelske parker — som vi ser det paa billederne av Tanks *Rød* ved Fredrikshald eller av Ingiers *Ljan* ved Kristiania, av Aall's *Næs* ved Tvedestrand, av Jansons *Damsgaard* ved Bergen. Lorentzen gir ofte den rene anskuelsesundervisning i denne tids forhold — som naar han i forgrunden paa billedet av Rød lar den mægtige handelsherre med sine damer roes over for at bese trælastoplagene og skuterne paa den anden side av bugten, eller naar han i billedet av Sarpsfossen lar storgrossereren med trekantet hat og anden stas spasere i forgrunden med sin pipe for at tilse sine sagbruksarbeidere. Overhodet gir Lorentzen og Pauelsen likesom Edy et ypperlig billede av det handelsmiliø, de kom op i — byerne, brukene, landgodsene. Da de to dansker desuten ogsaa var portrætmalere, blev de ivrig benyttet av patriciatet istedenfor de hjemlige dilettanter og har efterlatt sig en smuk række norske portrætter.

Det tør være tvilsomt om der overhodet nogensinde i gjennemført smak og stilfuld social kultur er naadd høiere herhjemme end i disse rikmandshjem fra sidste tidsrum av *l'ancien régime.* Med al sin materialisme eier de noget av et priviligert og utlevd samfunds sidste dekadente charme. De gamle hvitmalte grosserer- og skibsredergaarder med haver og løkker ligger der endnu som minder om en tryg og patriarkalsk tidsalder og med stænk av en viss gammel og fin kultur. Haandverkets gjennemførte sirlighet selv i meget beskedne huser, harmonien i opbygning og ornamenter taler om en tid, da laugene endnu stod paa vakt om smak og tradition. Man sparte hverken paa malmfuruen eller paa pladsen eller paa arbeidet. Det gamle indbo er stundom endnu bevaret for slegten og huset. En mængde er engelsk import. Av mahogny-stolene er de ældste i Chippendales primitive rococo, men hyppigere træffer man mot aarhundredets slutning Heppelwhites og Sheratons milde klassicisme — med spinkel ynde i rygstykkernes stavverk, lyrer, urner og guirlander. Ogsaa av speil og andet husgeraad kom mængder fra England — av den fløtegule fayance og andre slags lervarer — av de yndede Wedgewood-saker med skjønne antike former og relieffer — av gjenstande i tin og kobber og »Sheffield-plate«, særlig de høie temaskiner i antik urneform med rifler og perlerader. Ogsaa fra Holland og Danmark fik man en del. Men fremfor alt fra England, — trafikken med dette land var sterkere end med noget andet. Baade Bernt Anker i Kristiania og Gabriel Kielland i Stavanger gik f. eks. i engelske klær. Men man bør over det fremmede ikke glemme datidens udmerkede hjemlige haandverk. Hele 17de aarhundrede igjennem har vore jernverker frembragt mønstergyldige ovner og vore snekker- og guldsmedlaug har levert fortrinlige saker i en god og sikker smak, som 19de aarhundrede ikke kan opvise maken til.

Forøvrig er jo den herskende smaksnuance efter ca. 1780 her som i det øvrige Europa den slanke og følsomme »Louis-seize«. Rococoens viltre og snørklete linjer retter sig mildt og yndefuldt ut under indflydelse av det nye sværmeri for antiken og dens enkle og strenge formidealer, samtidig med at sindenes følsomhet og natursværmeri vidner om »La nouvelle Héloise«s, Werthers og den sentimentale engelske og tyske digtnings indflydelse. Ogsaa herhjemme medfører denne stils sirlige ynde et stænk av den smegtende længsel og haabløse melankoli, som var tidsalderens europæiske sygdom. Damerne begynder at klæ sig i lyse, kortlivede, folderike kjoler à la grecque, husenes og møblernes ornamentik blir græsk, rundt i parkerne stiller man urner og venskapsaltere

og lar sig portrættere som silhouet i det enkle græske vasemaleris aand.

Men er end detaljerne antikens, saa er aanden og stemningen rococoens. Tiltrods for klassicistiske kapricer og elegisk sværmeri for natur og enkelhet og ensomhet og dyd blev det glade og kokette aarhundrede sig selv til det sidste, ja trods krig og hunger like til det store vendepunkt 1814. Ti feste kunde man og det gjorde man tilgagns i disse tider. Man spiste og drak og sang om venskap og glæde, om »Fiskeriernes Flor« og om »Norge, Kjæmpers Fødeland«. Man danset og spilte komedie privat saavel som i klubberne og i de dramatiske selskaper hele vinteren og sommeren med. Teatret var jo en av rococo-aarhundredets lidenskabeligste tilbøieligheter, og i Bergen var selve bispen, Joh. Nordahl Brun, en ledende kraft i byens teaterliv. (Billedet av Egersund er tat efter byens gamle bevarede teaterteppe.) Og memoirer og traditioner vet at fortælle baade om galante eventyr, om vanvittig spillesyke og om vildt liv. Det laa i luften hele Europa over. Av alle samtidige skildringer av selskapslivet rundt i byerne fremgaar baade dets febrilske livlighet, og at der i visse kredser kunde utvikle sig en omgangstone, som trods sin bastante norskhet eide en høi grad av gjennemført holdning og slepen finhet. Ogsaa i omgang var det den engelske eller franske tone man tilstræbte. »— — De norske Kjøbstæds-indbyggeres almindelige Caracter (synes) at være sammensat af to meget agtværdige Caracterer, Landets egen, og den Engelske« — siger Pram i den nævnte artikel i »Minerva«. »— — I Kjerlighed til Fædrenelandet, i en brændende Drivt efter at gavne det og at erkjendes for den, der aldrig svigter de Pligter, han skylder det, i at befordre dets Hæder og dets Lykke, i trohjertet Opførsel, i den ædle grædske Simplicitet i hans Smag, deri ligner han (ɔ: den norske byborger) Engellænderen. — — I det øvrige have de engelske Skikke og engelsk Smag i deres Forlystelser, i deres Luxe, Klædedragt, Bygninger og Hauger, kort i alt.« Overhodet er »anglomanien« et av tidens mest iøinefaldende træk. De unge kjøbmandssønners utdannelse i England og den stadige berøring med dette land utviklet hos dem en europæisk dannelse og et friere væsen. Nationalister var man endnu ikke blit, selv om man til festbruk kunde slaa mægtig om sig med Norge og Dovrefjeld og nordmandskraft. Og dog er det netop av dette miliø at den sterke nationalselvfølelse, odelsbondepatriotismen og klippelands-skrytet, selv om det er aldrig saa abstrakt, vokser frem — og det understøttes paa det ihærdigste av digterne. Typisk er Joh. N. Bruns »Bor jeg paa det høie Fjeld«. Tidsalderens naive glæde over det vaaknende Norge, den grossererpatos hvormed han forkynder at »Tangenternes Slag paa det Handels-Claveer gav Musik«, den brede tilfredshet, hvormed det rike bord og det fulde bæger prises — alt tilsammen gjør den til et klassisk tidsbillede — likesaa solid og mesterlig i sin bygning som de handelsmagnaters huser, hvor den gjerne lød.

Denne omsiggripende nationale selvfølelse var det ogsaa, som efterhaanden bragte folk til at føle det uværdige i landets politiske stilling. Ydmygende var det for mænd av slik reisning, at deres land laa som provins under en fremmed monark, — og man følte som et altid aapent saar misforholdet mellem landets officielle stilling og dets gamle stolte historie, dets ubrutte bondefrihet og den materielle magt, man nu visste, det sat inde med, — dette land, som digterne kappedes om at prise som et av de stolteste og frieste av alle, og som fremmede valfartet til, fordi dets storslagne natur og dets enkle forhold netop syntes et ideal av alt, det gamle, kulturtrætte Europa længtet mot. Da saa den store verdenskamp, som Napoleon hadde reist, ganske som ved et tilfælde skilte Norge fra Danmark, kom den nye tilstand ikke uforberedt, men faldt som en moden frugt av den hjemlige utvikling, som paa et vidunderlig heldig punkt blev krydset av virkningerne av den europæiske politik.

Men paa den anden side fik vi nok føle, at uten kamp og trængsler kommer et folk ingenlunde i varig besiddelse av friheten. Den krise, landet gjennemgik mellem 1807 og 1814, og hvorunder al dets energi blusset op, gik det som forvandlet ut av. Krigen med England og med Sverige bragte selvfølgelig haabløs forvirring i forretningslivet, — saa kom kurssynkningen i 1813 og ødela Norges pengevæsen og kredit i bund og grund, — og endelig handelens fuldstændige stansning efter 1814, idet England reiste uoverstigelige toldmure, Danmark optraadte likesaa avvisende overfor sit tidligere „tvillingrige“, og samtidig begyndte silden i en aarrække at svigte de norske kyster. Den før saa livlige forbindelse med Vest-Europa blev pludselig brutt. Al trafik og cirkulation stanset og en knugende armod la sig over landet.

Knald paa knald lød det kysten rundt i de nærmeste aar efter 1814, — de store gamle handelshuser var underminert, — det ene efter det andet. Naar undtages Bergen, røk næsten overalt i byerne de gamle grundfæstede firmaer fallit. For bestandig var det ute med det stolte handelsaristokrati og l'ancien régimes muntre og forfinede kultur. De galante festers tid var forbi. Det blev alvoret, som kom til at beherske sindene i den første menneskealder efter 1814 — de økonomiske bekymringer og fremfor alt politiken. Organisationen av den nye stat og dens styre optok enevældig interessen, likesom den spændte vaktstilling overfor alle svenske knektningsforsøk.

Det var noget saa aldeles nyt for nordmændene dette at kunne faa befatte sig med sine høieste offentlige saker, at det likesom gik folk til hodet. Man tænkte ikke paa, man snakket og skrev ikke om andet end storting og grundlov og »fædrelandets vigtige anliggender«.

Endmere styrkes denne næsten hysteriske sans for alt offentlig derved, at det nu var *embedsmændene*, det offentlige livs repræsentanter, som var blit landets eneraadende kulturførere. De avløste handelspatriciatet. Tyngden i landet blev saa at si forflyttet fra kysten til det indre. Var før *grosserergaardene*, saa blev nu *embedsgaardene utover landet og i byerne* tilholdssteder for landets sterkeste magt og ledende kræfter, for den samfundsklasse som fra nu av gjennem et par menneskealdre var toneangivende i tidsalderens høieste norske kultur.

Man maa erindre, at prester og skrivere, fogder og amtmænd og officerer allerede fra gammel tid indtok en ganske anden magtstilling inden sine distrikter end nutildags. De regjerte omtrent enevældig i by og bygd, hvor kommunestyrer jo endnu var ukjendt. Men fra 1814 blev de saa at si landets herrer. For det første fordi de gjennem den nye institution, som het Stortinget, og hvor de like op i 1830-aarene raadde omtrent alene, i virkeligheten holdt landets skjæbne i sin haand. Dernæst fordi de nu ogsaa i social anseelse var uten konkurrenter, efterat det gamle handelspatriciat var knækket. Derfor faar ogsaa det første tidsrum efter 1814 et avgjort latinsk-akademisk drag. Stramt embedsstyre og formvæsen gaar side om side med steil patriotisk kampstemning og sværmeri for spartanske dyder. Det er de store følelsers, den patriotiske eksaltations tid, da man fra alle kanter hjemme som ute aner skumle anslag mot fædrelandet. Carl Johanstiden er det nye Norges heltetid, dets episke tidsalder. Og heltene i dette epos, det er embedsmændene. Man erindre bare portrætterne av Eidsvoldsmændenes slegtled, — disse energiske hoder over høie, stive uniformskraver eller mægtige halsbind, og hvor det naturlige haar har erstattet forrige tidsalders pudder og paryk. Vi husker deres værdige væsen og martialske holdning, deres strenge mine og stive, ceremonielle fremtræden. Det er romeraanden, embedsstandens latinske dannelse, som ytrer sig i forbindelse med tidsalderens krigerske tilsnit. Antiken, revolutionen, Napoleon har i sterke drag sat sit stempel paa datidens Norge — paa menneskenes væsen og tankegang og ikke mindst paa skjønhetsidealerne, — paa hjemmene, bohavet, dragtene. Efter forrige tidsalders — Louis-seizen's — sentimentale, græsk anstrøkne antik, fulgte den martialske, den romerske antik. Det var *empiren*, keiserstilen, som tok herredømmet. Likesom Napoleons bygninger, de møbler og den kunstneriske utsmykning han og hans samtid omgav sig med, efter evne søkte at virke romersk, saaledes ser vi i Carl Johanstidens bygninger rundt om i vore byer og bygder, — i militæretablissementer, toldstationer, skoler, kirker, — i privathuser og embedsgaarder, — i møbler og sølvarbeider ikke mindre end i skrift og tale antikens stenstil gaa igjen. I denne nye strenge stil forarbeides de beskedne hjemmegjorte saker, bjerketræs møbler og industrivarer, som nu maa erstatte al den utsøkte import, det gamle patriciat hadde hat raad til at skaffe sig. Ogsaa den gamle selskabelighet er forbi. Fattigdom og politik er traadt i stedet. Byerne laa der uttømte, bryggerne og sjøboderne stod tomme og skuterne var oplagt, i de stolte kjøbmandsgaarder var det oftest tyst, stundom stængt og solgt — en vemodig kontrast til en svunden tids velstand og overgivne glæde. Men saa var til gjengjæld landet vaaknet og hadde tat sin skjæbne i egen haand.

Et høist karakteristisk indtryk av, hvordan landet nu er henvist til at klare sig selv i alle dele, faar man ved at studere prospekterne av datidens Norge. Maatte vi for at faa nogenlunde besked om, hvordan vort land saa ut i 18de aarhundrede, ty utelukkende til utenlandske malere, saa har vi fra de nærmeste aar efter 1814 omtrent bare hjemlige dilettanter at holde os til. Naar undtages tegningerne av den svenske major *Carpelan*, som forresten var saa god

dilettant som nogen, har vi bare billeder, som ved siden av sin topografiske og kulturhistoriske interesse intetsomhelst kunstnerisk værd har, men som med al sin ubehjælpelighet gjenspeiler de fattige og ufærdige forhold her hjemme. De er gjort av folk som *Grosch* og *Flintoe* i Kristiania, *Dreier* i Bergen, *Aas, Rosenvinge, Dalager* i Trondhjem o. fl., likesom ogsaa datidens portrætter er frembragt av hjemlige ubetydeligheter som *Jac. Munch, C. Vogt, P. Petersen, Stoltenberg, Calmeyer* o. s. v. De forbindelser, som hadde ført fremmede kunstnere til at gjøre sine »voyages pittoresques« i Norge, var brutt, og de hjemmegjorte billeder har intet av den kunstneriske kultur og dekorative festlighet, som de tidligere eide.

Spør vi saa, hvordan denne tids mennesker saa paa Norges natur, saa erfarer vi, at naar ikke — som oftest er tilfælde — den rent topografiske interesse har været malerne det væsentlige, staar følelsen for naturen paa nøiagtig samme standpunkt som før. Den har ikke undergaat nogen utvidelse. Det er det samme teatralske og effektfulde Norge, man sværmer for, og fremdeles bør helst prospekterne av det kjæmpesterke og urgamle klippeland stafferes med litt idyl i forgrunden og forøvrig efter samme tillærte kompositionsskema, som før er paapekt. Vestlandets vilde og uforsonede skjønhet hadde man fremdeles omtrent ikke faat øinene op for, og Jotunheimen var jo endnu ikke opdaget. Naturfølelsen hos digtere som *Schwach* og *Bierregaard* er ikke utviklet fra den vi fandt hos »Det norske Selskab«s mænd, og selv en saa æstetisk anlagt person som biskop Pavels i Bergen taler ofte paa sine visitasreiser om, hvor frastøtende han finder naturen i sit stift. »Naturskjønhed har jeg paa denne Reise fast ingensteds truffet mindre af« end i Sørfjorden i Hardanger, siger han i sin dagbok (7/6 1818). Amtmand G. P. Blom kalder ogsaa Bergens stift »hæslig« — »af Ynde fandt jeg intet, af majestætisk Naturskjønhed kun lidt, men af Rædsler meget,« og om Lofoten siger han det samme.

I »Morgenbladet« 1825 (nr. 85) findes ogsaa en gruopvækkende skildring av naturrædslerne i Svartediket ved Bergen.

Og paa det samme primitive standpunkt i forstaaelsen av sit lands natur vedblir vore oldeforældre at staa like op i 20—30-aarene. Det er som om alle deres aandelige kræfter blev beslaglagt av politiken og tanken paa det betrængte fædrelands frihet, av den seige kamp mot en truende nationalbankerot, mot en absolutistisk sindet konge og mot virkningerne av den europæiske samtids »hellige alliance« av religiøs og politisk reaktion. Den pompøse, frasefyldte stolthet over» Norge, Kjæmpers Fødeland« styrkes og stiger i overvættes grad ved den kamp, den nu hadde at utstaa. Men den blir steil og kold og krigersk sammenlignet med den joviale bredde og tilfredshet, som før bar den. Man søker likesom at indgi sig selv noget av den kraft, man saa saart trænger til, ved de store og buldrende ord man sang om »Sønner af Norge«, om »Normandsaanden« og »Klippelandet«. Der er noget av denne steile oldtids-resonnans i det her gjengivne, høist karakteristiske billede fra Valders-fjeldene med kjæmpehaugen og bautastenen i forgrunden.

Under høitrykket av alt dette kom der noget steilt og forhærdet over sindene herhjemme. Norge, som et øieblik hadde virket med i den aandelige revolution, som gik over Europa i slutten av 18de aarhundrede, blev nu i alt utenfor politiken liggende en menneskealder tilbake. Det kom ikke før langt senere med i det store gjennembrud, som het *romantiken*, og som netop ved sin følelsesfulde opfatning av naturen i alle dens nuancer medførte en vældig sjælelig utvidelse. Ti *utenfor* Norges land og først vakt av det syn paa natur og paa kunst, som møtte dem ute i det moderne Europa, levde omtrent hele sit liv igjennem de to, som først evnet at omsmelte topografien til aandsværdi og hæve skildringen av landet til kunst — *Dahl* og *Fearnley*.

Samtidig med at de utvider forstaaelsen til at gjælde den vilde og menneskeforlatte natur for dens egen skyld, — ikke bare visse utvalgte og underholdende punkter, ikke bare vildheten naar den var tilsat med ynde — er de de første herhjemme, som gir fantasien vingefang i sin naturskildring. Hele Norge omfatter de med sin rike følelse, — Østlandets skognatur og Vestlandets fjorder, skjærgaardens seilled og høifjeldets vidder.

Men det er betegnende, at samtidig med at Dahl i Kjøbenhavn, i Rom, i Dresden malte *fantasi*-billeder av det Norge, han elsket høiest av alt, magtet de malermestre, som til daglig hadde sit stolte land for øie, bare at lage billeder, som har kulturhistorisk værd. Allikevel har de hat sin betydning disse »norske

smaamestre«. Foruten at ha bevaret for os et slags billede av datidens Norge, har de gjort det første beskedne pionérarbeide i opdagelsen av Norges natur og iallefald antydet for sine landsmænd, at her var store ting at vinde til aandelig eie og utsmelte til fuldvegtige kunstneriske værdier. Visselig hadde Dahl ret, da han sa: »Norge er en frisk Jord, der ei er bearbeidet og kan give stort Udbytte.« Men hermed er vi kommet over i et andet og rikere Norge, end det, vore oldeforældre levde i.

CARL W. SCHNITLER.

ALVESTRØMMEN

1. Svinesund

2. Rød Herregaard

3. Fredrikshald med Fredriksten Festning

4. Tistedalsfossen

5. Tistedalen

6. Sarpsfossen

7. Moss

8. Drøbak

9. Kristiania fra Wackenitz' Bakke

10. Kristiania, fra øst

11. Udsigt fra Ekeberg

12. Lian Herregaard

13. Henningslyst, Bygdø

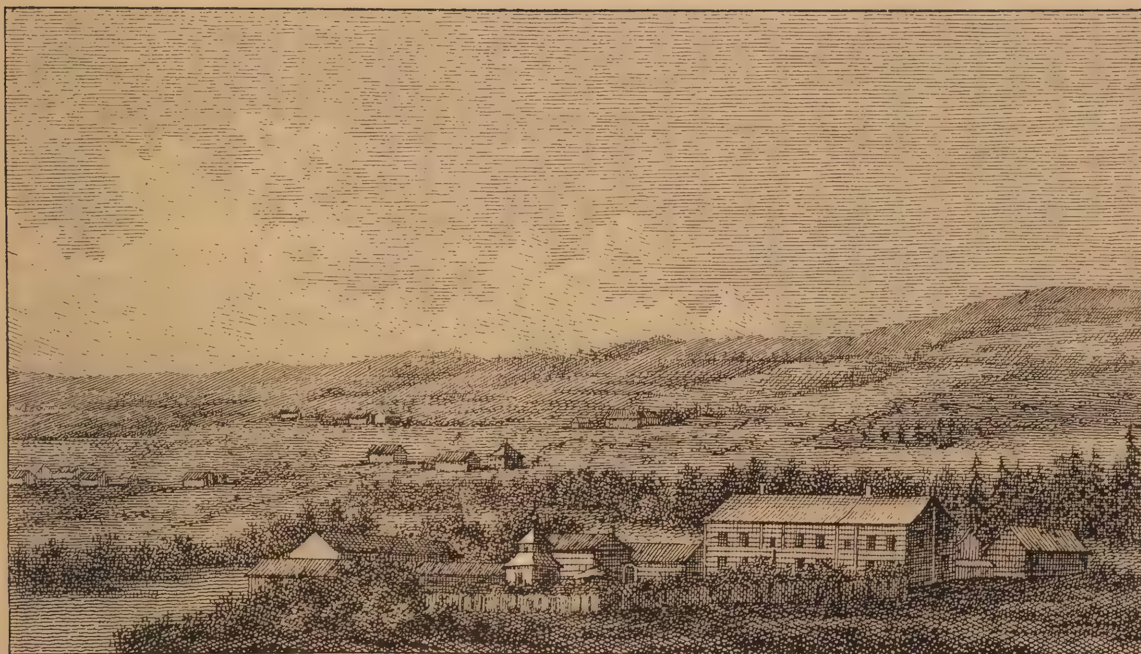
14. Snarøen

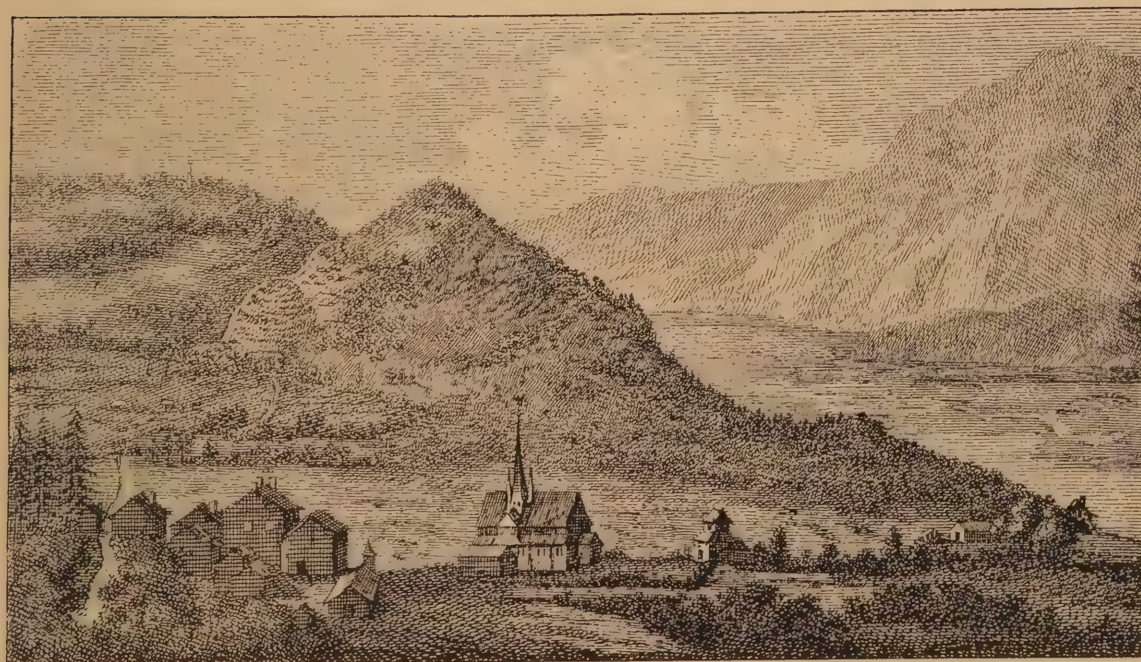
15. Ravnsborg

16. Bærums Jernverk

17. Frons Prestegaard

18. Ringebo

19. Randsfjorden

20. Vestre Slidre

21. Nordre Aurdal

22. Hofsfossen

23. Hønefossen

24. Krokkleven

25. Kongsberg

26. Drammen

27. Holmestrand

28. Aasgaardstrand

29. Tønsberg

30. Larvik

31. Langestrand

32. Helgeroen

33. Fredriksværn

34. Kragerø

35. Brevik

36. Porsgrund

37. Skien

38. Bolkesjø

39. Gausta

40. Rjukan med Maristien

41. Grovegjuvet

42. Kløving

43. Brekke ved Langesund

44. Fyriegg Sæter

45. Risør

ARENDAL.
P. Colbiørns Fangen.
R. Colb. Fangen.
T. Flij holmen.
V. Barboe.

46. Arendal

47. Fra Næs Verk

48. Grimstad

49. Lillesand

50. Landvik

51. Tveid, Lister og Mandalsamt

52. Kristianssand

53. Egersund

54. Ny Hellesund

55. Stavanger

56. Valestrand

57. Fjøsanger

58. Natland

60. Bergen

61. Bergen

62. Gaard i Aurland

63. Fra Strandefjorden

64. Romsdalshorn

65. Molde

66. Kristiansund

67. Trangfossen

68. Stiklestad

69. Lille Lerfos

70. Østraat

71. Rissens Kirke og Reins Kloster

72. Lade Gaard

73. Nedre Rotvold

74. Frosten Prestegaard

75. Trondhjem

76. Trondhjem

77. Trondhjem

78. Trondhjem

79. Bodø

80. Tromsø

81. Vardøhus Festning

82. Hammerfest

83. Talvik

84. Alten

85. Altengaard

86. Kautokeino

87. Maasø

88. Nordkap

89. Ved Nordkap

90. Sjøfinner

91. Fjeldfinner

